

Література

1. Гриневич Л. Децентралізація управління освітньою системою (на прикладі Німеччини) // Освіта і управління. — 2004. — Т.7. — № 3–4.
2. Євтодюк А.В. Синергетика і освіта ХХІ століття // Освіта і управління. — 2002. — Т.5. — №3.— С. 127–135.
3. Коваленко О. Концептуальні зміни у викладанні іноземних мов у контексті трансформації іншомовної освіти // Іноземні мови в навчальних закладах. — Педагогічна преса, 2003.
4. Education et a Glance. OECD Indicators. Edition 2001, 2002, 2005, 2008.
5. Key data on Education in Europe. 2005.

Дмитренко О.П.

кандидат філологічних наук, доцент

доцент кафедри німецької мови

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

КОМУНІКАТИВНА ПОВЕДІНКА У МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

***Анотація.** У статті піднімається питання комунікативної поведінки, її місце та роль у міжкультурній комунікації, висвітлюється ступінь її розробленості, розмежовуються споріднені поняття та дається їм визначення.*

***Ключові слова:** комунікативна поведінка, мовленнєва поведінка, комунікативні норми поведінки, мовленнєвий етикет, вербальна комунікація, невербальна комунікація.*

***Abstract.** The author raises the question of communicative behavior, its place and role in intercultural communication, highlights the degree of its development, delineates the related concepts and gives them definition.*

***Key words:** communicative behaviour, speech behavior, communicative codes of conduct, speech etiquette, verbal communication, non-verbal communication.*

Постановка проблеми. Розуміння та дослідження людини як «homo loquens» (істоти, що розмовляє) є та залишатиметься ще довгий час визначальним у сучасних лінгвістичних дослідженнях, оскільки сутність людини значною мірою розкривається у спілкуванні з подібними їй. Спілкування для людини є «основою її існування», — зазначає російська дослідниця С. Тер-Мінасова [12, с. 10]. Відомий український лінгвіст Ф. Бацевич комунікацію визначає як «...один з найважливіших виявів соціальної інтеракції, безперервної взаємодії людей у суспільстві, в межах якої формуються, вдосконалюються, втілюються всі типи і форми поведінки людей...» [2].

Неспинні процесі глобалізації, що породжують взаємопроникнення культур різних народів, відчутні не лише у багатьох сферах суспільного життя країни, а саме: у політиці, економіці та культурі, а й у повсякденному житті окремого індивіда (участь у наукових міжнародних конференціях, від'їзд за кордон на заробітки тощо). Наукові джерела констатують зростаючий перетин людей, як представників різних культур за останні 100 років. Суспільно-політичні умови сьогодення породжують надзвичайно важливу та надскладну проблему — проблему адекватної, толерантної міжкультурної комунікації, умовою існування

якої є цілковите взаєморозуміння представників різних культур. Людство усвідомило також й те, що лише шляхом знаходження консенсусу можна вирішити глобальні проблеми захисту світу та самого себе від самознищення. Ось чому надзвичайно важливим є розробка проблеми міжкультурної комунікації, набуття та засвоєння ґрунтовних та найважливіших знань.

Процес міжкультурної комунікації є специфічною формою діяльності комунікантів, яка вимагає не лише знання іноземних мов, а й глибоких та різнобічних знань матеріальної й духовної культури представника іншого народу, його релігії, шкали цінностей, менталітету, моральних норм та правил, світоглядних настанов, які своєю сукупністю визначають модель поведінки партнера з комунікації. Тільки поєднання знань іноземної мови та культури народу, мова якого вивчається, уможливить ефективне, плідне та безконфліктне спілкування представників двох чи більше культур.

Системний опис особливостей спілкування того чи іншого народу є, перш за все, описом комунікативної поведінки цього народу. У даний час дослідники констатують беззаперечний факт виникнення науки про комунікативну поведінку індивіда як типового представника певного етносу, яка перш за все, «формується як наука про національні особливості спілкування, національна комунікативна поведінка» [5; 10; 11]. Це має бути синтетична філологічна, соціально-антропологічна наука, яка є інтегральною для таких наук як етнографія, психологія, соціальна психологія, психолінгвістика, теорія комунікації, соціолінгвістика, риторика, прагмалінгвістика, лінгводидактика і комунікативна лінгвістика. Зайнятися цим в першу чергу повинні лінгвісти та викладачі іноземних мов, поширених для вивчення у вищих навчальних закладах, як от: англійська, німецька, французька, іспанська тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спроби описати національну комунікативну поведінку були зроблені ще у 70–80-х роках минулого століття. На кафедрі психолінгвістики Інституту мовознавства АН СРСР були опубліковані три наукові праці: «Национально-культурная специфика речевого поведения» [5]; «Национально-культурная специфика общения народов СССР» [7]; «Этнопсихолингвистика» [8]. Уперше в цих роботах було описано національні особливості комунікативної поведінки різних народів тодішнього СРСР. На превеликий жаль, подальші дослідження даного феномену були призупинені і тільки у 90-х роках пошуки в даній царині відновилися. У Воронежському державному університеті (Росія) на кафедрі загального мовознавства та стилістики було започатковано дослідження у рамках наукового проекту «Комунікативна поведінка». Першим монографічним виданням була праця Й. Стерніна «Очерк русского коммуникативного поведения», видана в університеті імені М. Лютера міста Галле (НДР). Автор описав особливості російської комунікативної поведінки у деяких стандартних ситуаціях, як от: знайомство, представлення, звернення, прощання тощо. Щорічно кафедра готує до друку збірник «Культура общения и ее формирование», проводяться конференції на задану тематику, готуються та захищаються дисертації. Плеяди вчених різних країн та різних лінгвістичних шкіл активно досліджують

комунікативну поведінку, як от: Й. Стернін, З. Попова, Т. Ларіна, С. Тер-Мінасова, А. Павловська та ін. Значний, ґрунтовний доробок мають й українські науковці, як от: Ф. Бацевич, С. Богдан, І. Голубовська, Л. Гнатюк, А. Загнітко, А. Корольова, А. Левицький, В. Манакін, І. Морозова, В. Паращук, О. Семенюк, М. Стахів та ін. Уже четвертий рік поспіль у Київському національному університеті імені Вадима Гетьмана успішно та результативно відбуваються щорічні конференції, присвячені дослідженню даної проблеми. Комунікативна поведінка розробляється й зарубіжними лінгвістами: Dieter-W. Allhoff, W. Allhoff, M. LaRay Barna, M. Dypedahl, G. Hofstede, S. Maser, P. Watzlawick та ін. Однак, як зазначає Л. Гнатюк, «лінгвісти не приділяють належної уваги узагальненню вербальних і невербальних виявів інтерперсональної комунікації в різносистемних мовах» [3].

Постановка завдання. Метою даного пошуку є вивчення матеріалів на досліджувану тематику у вітчизняній та зарубіжній літературі, висвітлити її реальний рівень дослідження продемонструвати її місце та роль у міжкультурній комунікації, розмежувати та дати визначення спорідненими поняттям близькі за значенням поняття «мовленнєва поведінка», «мовний етикет», «комунікативна поведінка».

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі достатньо накопичено фактів прояву національної специфіки у спілкуванні з представниками інших культур, однак, цей матеріал є несистематизованим та немає наукового підґрунтя.

Тому актуальними та неостаточно вирішеними проблемами у досліджуваній сфері залишаються: а) формування наукового уявлення про комунікативну поведінку як про компонент національної поведінки лінгвокультурної спільноти; б) визначення термінологічного апарату її опису; в) розробка та опис основних методів та прийомів дослідження комунікативної поведінки; г) демонстрація результатів опису комунікативної поведінки та визначення дидактичної цінності цих результатів для процесу навчання іноземним мовам.

Розмежування комунікативної поведінки як науки від таких наук як лінгвокраїнознавство та країнознавство є нагальним. Завданням лінгвокраїнознавства є виявлення та дослідження національно-специфічних мовних одиниць (це лексичний та фразеологічний рівні мови) на предмет виявлення їх національно-культурної семантики. Комунікативна поведінка, проте, передбачає реальні комунікативні дії, реальні факти спілкування. З цієї точки зору комунікативна поведінка не є складовою чи розділом лінгвокраїнознавства. Щодо країнознавства як науки, що охоплює всі знання про ту чи іншу країну, опис комунікативної поведінки, її норм та правил, фактів етикету її громадян є частиною країнознавства. Отже, комунікативна поведінка певної спільноти є живим, дієвим, активним країнознавством, на відміну від так званого «пасивного» країнознавства, яке вміщує відомості про культуру, географію, історію країни. Такі знання не завжди відображаються у повсякденній міжкультурній комунікації, а потрібні лише тоді, коли виникає відповідна тематика в акті комунікації.

Для даного пошуку принциповим є також й розмежування понять «мовленнева поведінка», «комунікативна поведінка» та «мовленневий етикет». Мовленнева поведінка індивіда за А. Леонтьєвим є процесом використання мови (словесних знаків різних мовних рівнів, внутрішнього підтексту) для спілкування у ході будь-якої діяльності людини. Більш детально та повніше мовленнєву поведінку трактує психолінгвіст І. Зімня. Дослідниця розглядає її як активний, цілеспрямований, мотивований, предметний (змістовний) процес видачі чи прийому сформованої та сформульованої думки, спрямованої на задоволення комунікативно-пізнавальної потреби людини у процесі спілкування. Мовленнева поведінка індивіда є показником його ерудиції, освіти, виховання, місця народження, регіону, країни, соціальної та національної належності тощо. Мовленнева поведінка є різновидом та складовою частиною соціальної поведінки людини. У мовній поведінці, отже, віддзеркалюється мовна особистість.

Мовленневий етикет є універсальним явищем, оскільки кожна нація формує свою власну систему правил мовної поведінки. До того ж, на національну специфіку мовного етикету нашаровується ще й специфіка звичок, звичаїв та традицій народу. У стійких етикетних формулах відбито багатий досвід народу, своєрідність його побуту, ритуали, кінесика та неповторність узуальної мовленнєвої поведінки. Мовленневий етикет — це стандартні мовленнєві формули, які відображають категорії ввічливості та вживаються у стандартних комунікативних ситуаціях, а комунікативна поведінка передбачає певну тематику спілкування, сприйняття тих чи інших комунікативних дій носіями мови, демонструє особливості спілкування у великих комунікативних сферах: у сім'ї, робочому колективі, у колі знайомих і незнайомих. Звідси мовленневий етикет є складовою частиною комунікативної поведінки.

Теоретичний апарат опису комунікативної поведінки у першому наближенні вже окреслено. Виокремлюють параметричну, ситуативну та аспектну моделі її опису, який здійснюється за наступними принципами: принципом системності, контрастивності, використання ранжуючої метамови опису [11, с. 56].

У кожній національній культурі індивіду характерна своя, особлива комунікативна поведінка. Той, хто спілкувався з представником іншої культури, не міг не помітити певні відмінності та низку особливостей у спілкуванні з ним. Тематика спілкування представників різних лінгвостільнот може відрізнятися кардинально, невербальна передача інформації може бути незрозумілою, дивною, а іноді й шокуючою. Помітними з першого погляду є відмінності у виразі обличчя, у ролі посмішки, рукостисканні, погляді, обніманні при зустрічі та прощанні. Ці відмінності фіксуються у спілкуванні вдома, у гостях, у робочому колективі чи під час офіційних заходів. Системний опис особливостей спілкування того чи іншого народу є, перш за все, описом комунікативної поведінки цього народу або його типового представника. Так, наприклад, неоднозначну реакцію може викликати посмішка серед представників різних країн. Під посмішкою азіати можуть приховувати скорботу та печаль, що європейець сприйме неправильно, оскільки посмішка для нього означає щастя та

успіх, а в особистій зоні вона означатиме симпатію та дружбу, а в соціальній зоні — ввічливість та привітність.

Тому у наукових дослідженнях сьогодення гостро постає питання вивчення комунікативної поведінки людини як представника іншої культури, людини як учасника комунікативного процесу та її (людини) провідної ролі в ньому.

Комунікативна поведінка або ж комунікативна вербальна поведінка за Й. Стерніним є «сукупністю норм та традицій спілкування народу, соціальної, вікової, гендерної, професійної групи людей, а також окремої особи» [9]. Під комунікативною поведінкою відомий український лінгвіст Ф. Бацевич розуміє «сукупність реалізованих у спілкуванні правил, законів, постулатів, максимум, традицій тощо певної національної лінгвокультурної спільноти з використанням мовних і позамовних засобів» [1, с. 108].

Поведінка (вербальна і супровідна їй невербальна) окремої особи чи групи осіб у процесі спілкування регулюється нормами, сформованими культурою та традиціями певного етносу. Норми комунікативної поведінки розглядають у чотирьох аспектах, а саме: загальнокультурному, ситуативному, груповому та індивідуальному і виокремлюють загальнокультурні, групові, ситуативні та індивідуальні норми поведінки [10, с. 34]. Норми поведінки — це правила спілкування, обов'язкові для дотримання всіма членами лінгвокультурної спільноти. Порушення даних правил є причиною незадоволень, претензій та конфліктів [10, с. 34].

Загальнокультурні норми поведінки однакові для всіх національних культур світу. Вони відображають загальноприйняті правила мовного етикету, ввічливого, культурного спілкування. Ці норми використовуються у різних життєвих ситуаціях між людьми, незалежно від їх статі, віку, соціальної належності чи спеціалізації у професійній діяльності. Прикладом загальнокультурних норм можуть слугувати привітання та прощання, звернення, знайомства, вибачення, розмова по телефону, письмове повідомлення, вітання, компліменти, вдячність, побажання, заспокоєння, співчуття тощо. Проте, загальнокультурні норми відзначені певною національною специфікою.

Групові норми мовленнєвої поведінки відображають специфіку спілкування, яка є типовою для субкультур, професійних, гендерних, соціальних та вікових груп. Дослідники наголошують на особливостях комунікативної поведінки чоловіків, жінок, програмістів, лікарів, юристів, гуманітаріїв, дітей, батьків тощо [6].

Ситуативні норми поведінки залежать від певної екстралінгвістичної ситуації та мають обмеження за темою спілкування, за статусом та складом людей, що спілкуються. Наприклад, спілкування між жінкою та чоловіком у європейській культурі є горизонтальним за статусом спілкування, а у мусульманській культурі — вертикальним.

Індивідуальні норми комунікативної поведінки відображають індивідуальну культуру та комунікативний досвід окремої особи, що є відбитком загальнокультурних й ситуативних комунікативних норм у свідомості

особистості. В індивідуальній нормі поведінки можуть мати місце стійкі порушення загальних та групових норм [5, 2].

Крім того, комунікативну поведінку умовно поділяють на вербальну і невербальну. Вербальне та невербальне спілкування є нерозривними, тісно взаємопов'язаними. Роздільне їх вивчення можливе з метою лише їх окремого дослідження.

Під невербальною комунікативною поведінкою розуміють сукупність норм і традицій, які регламентують організацію спілкування із застосуванням невербальних і паравербальних засобів: фізичних дій, контактів, дистанційного розташування співрозмовників, міміки, жестів і постав тіла тощо. Дослідники стверджують, що 65% інформації між співрозмовниками передається за допомогою невербальних методів спілкування.

Завданням сьогодення є створення цілісної картини національної комунікативної поведінки того чи іншого народу. Необхідним є також й навчання національно-специфічним прийомам аргументації і переконання.

Розглянемо деякі особливості комунікативної поведінки німців та англійців. Німці часто посміхаються, привітні, надто ввічливі у побуті, у процесі спілкування дещо стримані, мало запитують, не перебивають співрозмовника, не обтяжують його своїми запитаннями, рідко вступають в контакт з незнайомими людьми у громадському транспорті та на вулиці, але завжди відгукуються на запитання незнайомця, допоможуть тому, хто звернувся із запитанням. У колі своїх німці спілкуються голосно. Комунікативна поведінка німців відзначена також і такою рисою як анонімність: невтручання у справи інших, часто зауваження комусь даються у письмовій формі. Характерна також зосередженість на своїх справах і як наслідок, низький рівень поінформованості щодо інших. З незнайомими людьми у ліфті, у багатоквартирному будинку німці вітаються та прощаються з посмішкою, що означає ввічливе та шанобливе ставлення до співмешканців. У силу авторитарного типу особистості німці послужливі до вищих за рангом, але до нижчих за рангом — імеративні та владні. У знак схвалення німці стукають по столу, у знак сильного схвалення — тупотять ногами. Багато разів тиснуть руку та вибачаються. У процесі комунікації німці не підходять близько до співрозмовника, не торкаються його, не плескають по плечах та спині. При закінченні спілкування на прощання німці вживають «Auf Wiedersehen» (до повторного побачення!), наприкінці розмови по телефону — «Auf Wiederhören» (почую наступного разу!).

Комунікативна поведінка англійців дещо відрізняється від поведінки німців, однак має багато схожого. Існують, проте, факти, що відрізняють ці два народи. Домінантними особливостями у мовленнєвій поведінці англійців є наступні: а) говорять тихо, спроквола; б) небагатослівні та емоційно стримані; в) відчувається високий рівень самоконтролю у спілкуванні; г) мають високий рівень ввічливості у побуті. Спілкування у англійців має антиконфліктну орієнтацію, вони уникають вживати слова та вирази, що можуть спричинити неправильне їх тлумачення та викликати непорозуміння, спір чи конфлікт. Спілкування англійців відзначається тематичною обмеженістю та чіткою

регламентацією. Англійці мають високий рівень світського та письмового спілкування. Англійці уникають будь-яких спорів, ведуть бесіду таким чином, щоб не відбулося відкритого зіткнення думок. Англійці багато говорять про погоду, великого значення у житті англійців набуває світське спілкування, так званий «small talk». У гостях не дозволено говорити на підвищених тонах, сперечатися чи щось категорично стверджувати. Предметом розмови у гостях можуть бути загальні проблеми чи світська бесіда. Надто нетактовним буде питання про заробітну плату та дохід англійської родини. Важливою умовою комунікативної ввічливості у англійському мовленнєвому етикеті є утримання від багатослів'я. Нехарактерно для англійців розмовляти з попутником під час подорожі. З ввічливості до співрозмовника вихований англієць скаже вам, що ви добре говорите англійською мовою. Ця похвала не свідчить про ваші реальні знання англійської мови.

Висновки. Основи комунікативної поведінки застосовуються в курсах ділової комунікації, дипломатичного етикету, менеджменту, конфліктології, у комунікативних тренінгах для різного роду професійної діяльності, прикладної психології, психоаналізі та психіатрії, у педагогіці, методиці викладання іноземних мов. Системний опис комунікативної поведінки того чи іншого народу має важливе значення для лінгводидактики, оскільки комунікативна поведінка є важливим аспектом навчання іноземній мові й повинна йти пліч-о-пліч з опануванням власне мовних навичок при вивченні іноземної мови, таких як читання, письмо, мовлення, розуміння та переклад. Комунікативну поведінку слід вчити на стандартних комунікативних ситуаціях, у тих комунікативних сферах, де реалізація тих чи інших норм зв'язана з поняттям ввічливого статусного спілкування.

Перспективними є пошуки на тлі зіставних міжперсональних комунікацій з метою виявлення національно-культурної комунікативної специфіки та напрацювання практичних рекомендацій для вивчення міжкультурної комунікації.

Література

1. Бацевич Ф. Лінгвокультурні аспекти комунікативної толерантності // Соціогуманітарні проблеми людини. — №5, 2010. — С. 108–119.
2. Бацевич Ф. Словник термінів міжкультурної комунікації. — К.: Довіра. — 2007.
3. Гнатюк Г.А. Вербальні та невербальні вияви етноспецифіки в міжкультурному міжособистісному спілкуванні // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. — 2014. — Випуск III. — С. 100–109.
4. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. — М.: Наука, 1987. — 314 с.
5. Национально-культурная специфика речевого поведения. // Под ред. А. А. Леонтьева, Ю. А. Сорокина, Е. Ф. Тарасова. — М.: Наука, 1977. — 215 с.

6. Семенюк О., Паращук В. Категорії комунікативної поведінки етнокультурному аспекті (на матеріалі слов'янських та англомовних лінгвокультур) // Нова філологія. Зб. наук. праць. — Запоріжжя, 2007. — №28.

7. Сорокин Ю.А. Национально-культурная специфика общения народов СССР / Ю. А. Сорокин, Н. В. Уфимцева [и др.]. — М.: Наука, 1982. — 150 с.

8. Сорокин Ю.А. Этнопсихолінгвістика / Ю. А. Сорокин, И. Ю. Марковина, А. Н. Крюков [и др.]; отв. ред. и авт. предисл. Ю. А. Сорокин. — М.: Наука, 1988. — 192 с.

9. Стернин И.А. О понятии коммуникативного поведения / И. А. Стернин // Kommunikativfunktionale Sprachbetrachtung. — Halle, 1989. — S. 279–282.

10. Стернин И.А. Коммуникативное поведение в структуре национальной культуры // Этнокультурная специфика языкового сознания: РАН. Ин-т языкознания. — М., 1996. — С. 97–113.

11. Стернин И.А. Очерк американского коммуникативного поведения / [Науч. редакторы И. А. Стернин, М. А. Стернина]. — Воронеж: Истоки, 2001. — 206 с.

12. Тер-Минасова С. Язык и межкультурная коммуникация. — М.: Слово, 2000. — 259 с.

13. Dieter-W. Allhoff, Waltraud Allhoff Rhetorik & Kommunikation. Ein Lehr-Übungsbuch. 14., völlig neu bearbeitete und erweiterte Auflage/ Mit Arbeitsblättern und zahlreichen abbildungen, 2006 by Ernst Reinhardt, GmbH & Co KG, Verlag, München.

Запара В.М.

викладач

кафедри іноземних мов факультету природничо-географічної освіти та екології

Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

TEACHING PROFESSIONAL ENGLISH IN TRAINING STUDENTS OF TOURISM

***Анотація.** У статті розглядається поняття іноземної мовної компетентності, її роль у навчанні професійної термінології студентів спеціальності «Туризм». У ній аналізується навчання англійської мови професійного спрямування майбутніх фахівців у сфері туризму як передумови їх ефективного міжкультурного спілкування.*

***Ключові слова:** іноземна мова професійного спрямування, фахівець у галузі туризму, міжкультурна комунікація, професійна термінологія.*

***Abstract.** The article considers the notion of foreign language competence, its role in teaching professional terminology by the students of Tourism. It analyzes teaching professional English of would-be experts in the field of tourism as prerequisite of their effective intercultural communication.*

***Key words:** professional foreign language, specialist in the sphere of tourism, intercultural communication, professional terminology.*

The purpose of teaching professional English is the acquisition of a foreign language as a means of communication and the acquisition of professionally oriented foreign competence for the successful pursuit of further professional activities. Unlike the term «qualification», competences include such qualities as ability to work in a